

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

Yrd.Doç.Dr. Zafer KANBEROĞLU
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF
İktisat Anabilim Dalı
E-posta: zkanberoglu@yyu.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Oğuz KARA
Düzce Üniversitesi
İşletme Fakültesi
E-posta: oguzkara@duzce.edu.tr

Özet

Ekonomik krizlerin toplumsal yaşama olan etkilerine yönelik birçok teorik yaklaşım mevcuttur. Bu teorik yaklaşımların büyük bir kısmı kriz dönemlerinde oluşan asimetrik bilgiyi referans almaktadır. Asimetrik bilginin varlığı pişmanlık, bilişsel uyumsuzluk gibi bir takım sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kriz dönemlerinde artan asimetrik bilgi, toplumda insan davranışlarının olumsuz bir biçimde bozulmasına, yalan söylemek, boşanmak, intihar gibi istenmeyen davranışların daha sık gözlemlenmesine ve toplumun sosyal yapısını önemli ölçüde etkilenmesine yol açmaktadır. Bu çalışma ile Türkiye ve küresel ekonomide yaşanan 1998, 2001 ve 2008 krizlerinin Van ili özelinde evlenme boşanma ve intihar sayıları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak Tobit regresyon modeli kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 2008 küresel krizinin evlenme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu, 2001 ve 2008 krizlerinin boşanma oranlarını arttırdığı ve 1998 ve 2008 krizlerinin ise intihar sayıları üzerinde arttırıcı etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kriz, Sosyal Yaşam, Van, Tobit Model

The Impact of the Global Crisis on Social Life: The Case of Van

Abstract

Many theoretical approaches to social life are available for the effects of the economic crisis. A large part of this theoretical approach takes reference consisting of asymmetric information in times of crisis. The existence of asymmetric information, leads to the emergence of a number of problems such as cognitive regret, dissonance. Increasing asymmetric information in times of crisis leads to deterioration of human behavior, lying, divorce, suicide and unwanted behavior in society. In this study, the effect of 1998, 2001 and 2008 crises experienced in Turkey and global economy in the province of Van were analyzed. Tobit regression analysis was used as a method. According to the results obtained, the global financial crisis of 2008 was a negative effect on marriage, divorce rate increases in 2001 and 2008 crises, the crisis of 1998 and 2008 increased effect on the number of suicides.

Keywords: Global Crisis, Social Life, Van, Tobit Model

1.Giriş

Dünya ekonomilerinde yaşanan krizlerin, artan bilgi ve iletişim teknolojileri neticesinde çok geniş bir alanı etkilemektedir. Bu krizler, ülkelerin ekonomik yapılarının yanı sıra kültürel ve sosyal yapılarını da değiştirip sosyoekonomik yapıları üzerinde yıkıcı ve bozucu etkiler oluşturmaktadır. Kriz literatürü incelendiğinde daha çok krizlerin ortaya çıkış nedenleri, finans piyasaları ve reel sektör üzerindeki etkileri ve krizden çıkış için gerekli istikrar ve yapısal uyum politikaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat ekonomik krizler özellikle kriz döneminde ve sonrasında sosyoekonomik etkiler olarak nitelenebilecek çok geniş bir alanda etkili olmaktadır. Bu etkiler, sağlık ve eğitim başta olmak üzere toplumsal yaşam üzerinde psikolojik ve sosyolojik etkiler yaratmaktadır.(Koyuncu ve Şenses, 2004: 2)

Ekonomik krizlerin etkili olduğu ülkelerde krizlerin derinliğine bağlı olarak suç oranında gözlenen artış, aile içi şiddet ve geçimsizlik, yolsuzluk, boşanma, evlenme ve intihar gibi çoğu nicelleştirilemeyen sosyal yapıda bir bozulmaya yol açmaktadır. Ancak ekonomik krizlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu tür etkilerin de analizlerde dikkate alınması gerekmektedir. Krizlerin sosyoekonomik etkilerinin tartışılmasında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur kapsanacak zaman aralığıyla ilgilidir. Krizlerin sosyoekonomik göstergeler üzerindeki etkisi finans piyasaları ve reel sektör göstergeleri üzerindeki etkilerinden daha sonraki bir aşamada hissedilmektedir. Bu nedenle ekonomik krizlerin sosyoekonomik etkilerin toplam etkisi kriz sonrasında uygulanan program ve politikaların etkilerini de kapsayacak uzunlukta bir zaman aralığını esas almalıdır.

Bu çalışmada Türkiye’de yaşanan ve Türkiye ekonomisini etkileyen ekonomik krizlerin Van ili özelinde sosyal yaşam üzerindeki etkileri seçilmiş değişkenler üzerinden analiz edilecektir. Çalışmanın temel hipotezi ekonomik krizlerin seçilmiş sosyal yaşam göstergeleri (evlenme, boşanma ve intihar) üzerinde etkili olduğudur. Bu hipotez Tobit model 1980-2012 yıllarını kapsayacak şekilde Van ili özelinde test edilecektir. Çalışma ilk olarak ekonomik krizlerin kısa bir analizi ile başlayacaktır. Krizlerin sosyal yaşam üzerindeki etkileri tartışıldıktan sonra analitik yöntem tanıtılacak ve analiz sonuçlarına yer verilecektir.

2. Ekonomik Krizler: Genel Çerçeve

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen ekonomik ve ekonomik olmayan bazı gelişmelerin etkisiyle ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi ifade etmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde değişik tipte reel ve finansal krizler yaşanmıştır. Türkiye’de

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

yaşanmış ve Türkiye'nin etkilediği pek çok kriz olmasına karşın, etkilerinin derinliği açısından 1994, 1998, 2001 ve 2008 krizleri önem taşımaktadır.

1994 yılında yaşanan kriz Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığının olduğu makroekonomik bir krizdir. Orta-uzun dönemde sürdürülemeyecek olan bu yapısal açıklar 1994 yılı Nisan ayında içine düşülen ağır iktisadi krizin oluşumundaki temel nedenlerdir. 1994 krizinin en belirgin özelliği yoğun bir finans krizi ile birlikte ortaya çıkmış olmasıdır (Ekinci, 2001: 67). Ülkemizde 1995 krizine yönelik olarak 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur.

Güney Doğu Asya ülkelerinde 1997'nin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan finansal kriz, öncelikle Tayland, daha sonra da Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Japonya'ya sıçramıştır. Pek çok Asya ülkesi kriz öncesi, dengeli bütçeye ve uygun makro ekonomik göstergelere sahiptiler. Ayrıca ulusal paralar ABD dolarına bağlı sabit kur politikası izliyorlardı ve para riski az görünüyordu. Kriz, mali ve para politikaları ile sabit döviz kuru arasındaki uyumsuzluktan değil, yabancı yatırımcıların beklenmedik panikleri sonucu oluşmuştur. Aşırı özel harcamalar, reel döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi, kötü borçlanmanın artması (bad loans) ve zayıf bankacılık gibi politika hataları krize katkıda bulunmuştur (Glick vd, 2001). Asya krizinin nedenleri arasında, sabit kur ve sermaye girişi nedeniyle paraların aşırı değerlendirilmesi, bunun sonucu cari işlemlerdeki açığın artması, hükümet garantisi ile yapılan aşırı borçlanma ve riskli yatırımlara yönelmesi gibi faktörler sıralanmaktadır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Türkiye ekonomisinde büyük etkiler oluşturmuştur. Kasım 2000 Krizinin temel sebepleri arasında döviz talebindeki artış ve bunun beraberinde gelen Türk Lirası talebi artışı ve mali kesimdeki güven sarsıcı olaylar en önemli sebep sayılmaktadır. Kasım ayı başlarında bankacılık kesimine yönelik yeni düzenlemeler hız kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme bankaları, bankaları açık pozisyonları kapatma yolunda çok daha hızlı ve ani davranışlar içine sokmuştur. Bankaların fazla likidite talebi faizlerin artmasına yol açmıştır. Likidite sıkıntısı çeken ve ellerindeki hazine kâğıtlarını fonlamak zorunda kalan bankalar büyük kayıplarla karşılaşmışlardır. Bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na alınacağına ilişkin söylentilerin yayılması, bankaların birbirine olan kredi hatlarını iptal etmelerine ya da minimum seviyeye düşürmelerine yol açmıştır. Yabancı yatırımcıların döviz taleplerini arttırarak hazine kâğıtlarını hızla satıp Türkiye'den çıkışları faizleri daha da tırmandırmıştır. Her önemli mali krizde olduğu gibi bu krizde de mali kesimdeki sarsıntı reel kesimi de derinden etkilemiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 386–387).

19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında Millî Güvenlik Kurulu'nda gerçekleşen sert tartışmalar, kamuoyuna devlet krizi olarak

açıklanmış, Kasım krizinin yaraları sarılmamış iken mali piyasalar bir kez daha karışmıştır. TL'den kaçış ve dövize geçiş işlemlerinin büyük boyutlara ulaştığı durumda yine yabancı yatırımcılar piyasadan çıkarken, bankalar ve tasarruf sahipleri döviz alımına yönelmişlerdir. Faizler yine %1000'lerin üzerinde seyrederken, Merkez Bankası'nın net iç varlıkları hedefinden taviz vermeme 20, 21 ve 22 Şubat'ta krizin derinleşerek sürmesine yol açmıştır. 23 Şubat 2001'de Merkez Bankasının Rezervleri 5,3 milyar dolar azalmıştır. Bankalar arası Para piyasasında gecelik faizler %7500'e çıkarken, Hazine %144 oranı ile borçlanmıştır. Şubat 2001 krizi ile Türk iktisat tarihinin en kapsamlı ve önemli istikrar programı sona ermiştir. 21 Şubat 2001'de döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığı yani, serbest dalgalı kura geçildiği ilan edilmiştir. Dalgalı kur sistemine geçiş ile döviz çapasına dayalı "Enflasyonu Düşürme Programı" sona ererken IMF programı da çökmüştür. Yılın ilk yarısında 18 bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesiyle birlikte, reel kesime olumsuzluklar artarak yansımıştır (Kazgan, 2002: 459).

2008 ekonomik krizi, finans temelli bir krizdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, bankaların yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasasında dağıtılan kredilerin geri dönmesinde yaşanan sıkıntılar, krizin temelini oluşturmuştur (Özatay, 2009: 22). Krizden önceki yıllarda gayrimenkul fiyatları aşırı derece artmaya başlamış, evlerinin değerlendirildiğini gören gayrimenkul sahipleri, ikinci, hatta üçüncü evlerini almaya başlamış, bunun için bankalardan yüksek miktarlarda kredi kullanmaya başlamışlardır. ABD'de 1990'lı yıllarda, konut kredilerinin büyük kısmı, yüksek kaliteli müşterilere (prime mortgage) verilirken, zaman içinde krediler daha düşük kaliteli müşterilere (subprime mortgage)'de verilmeye başlanmıştır. 2008 yılı ortasında ABD'de subprime mortgage kredilerinin hacmi 1,5 trilyon dolara kadar yükselmiştir. ABD'de faizler geçmişte son derece düşük düzeylerde olduğundan, subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar, büyük ölçüde değişken faizli kredileri tercih etmişlerdir. FED'in son dönemde faizleri sürekli artırması ve konut fiyatlarının düşmesi, kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememesine neden olmuştur (Eğilmez, 2009: 66).

3. Ekonomik Krizlerin Sosyal Yaşama Etkileri ve Van İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Ekonomik krizlerin makro büyüklükler üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal ve sosyal yaşam üzerindeki etkileri de azımsanmayacak boyuttadır. Sonuç itibariyle iktisadi karar birimleri sosyal hayatın bir parçasıdır. Ekonomik krizler başta bireyler olmak üzere toplumsal davranış kalıplarında bir takım değişiklikler meydana getirir.

Bu küresel ekonomik krizde de öncelikle insanlar inanma güçlüğü yaşayacak ve bu olayın etkisi ile ne yapacağını bilmez bir halde durağan kalmayı

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

tercih edecektir. Bu dönemi takip eden ‘Tepki Dönemi’ şok döneminden sonra birkaç gün içinde yaşanmaktadır. Bu dönemde konu hakkında yorum yapmalar, sisteme eleştiriler, kabullenmemeler, reddetmeler ve buna sebep olan faktörlere yönelik tepkiler artmaya başlar. Ve ne yapabileceği konusunda kararlar alınmaya bunu takiben de durağanlıktan çıkılıp, hareket etmeye başlanılacaktır. Bu dönemin sonucunda da yaşanan bu krize yönelik ‘Uyum Dönemi’ oluşacaktır. Duruma uyum sağlayıp yaşantısına devam edenler kadar bu krizin yarattığı etkiler ile kendine ve çevresine zarar verebilecek kişiler de oluşacaktır (Budak, 2012)

Bireyin davranışlarındaki değişim kendisi ile sınırlı kalmayacaktır. Başta aile olmak üzere ait olduğu sosyal çevreye bir takım yansımaları olacaktır. Ekonomik krizin etkilediği kişiler aile bireylerine karşı öfkeli ve saldırgan bir tavır sergileyebilirler. Eve maddi katkı sağlayan kişinin işlerinin bozulması aile fertlerinin ona yönelik davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Çocukların kriz öncesi yaşantılarını devam ettirmek istemeleri aile içi çatışmaların yaşanmasına sebep olabilir. Çocuk önceden sahip olduğu isteklerine engel konmasını istemeyip tepki gösterebilir. Yaşadığı durum onun arkadaşları arasındaki yerini ve önemini de sarsabilir. Kayıp yaşayan çocuk öfkesini ailesine ve arkadaşlarına yansıtabilir. Eş ile olan iletişim bozulabilir. Gelecek kaygısı yaşayan birey kendine güvenini yitirebilir. Kendine güvenini yitiren birey hiçbir şey yapmak istemeyecektir. İsteksizlik motivasyonu etkileyecektir. Motivasyonu eksik olan birey, eşi ile sorunlar da yaşamaya ve süreç evliliklerin sona ermesine kadar uzanabilecektir.

Beklentilerin karşılanamayacak düzeye gelmesi kişileri birbirinden uzaklaştırır. Pek çok insan kendini sosyal yaşamdan izole edebilir. Geçmişteki maddi olanaklarını kaybeden insan kendisini diğer insanlardan uzaklaştırabildiği gibi, diğer insanlar tarafından da terk edilebilir. Krizle ilgili olumsuz düşünceler kişilerin kaygı, korku, öfke, endişe, gerginlik, yalnızlık, çaresizlik, risk almamak, isteksizlik, yetersizlik ve güvensizlik, motivasyon azalması şeklinde duygu ve davranışlarını artıracaktır. Bu tür davranışlar intihar gibi vakaların ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Çalışmanın örnekleme için seçilen Van ilinin ekonomik ve sosyal yapısını şu şekilde özetlemek mümkündür. Van ili coğrafi konumu, tarihsel dokusu ve ekonomik potansiyeli ile hem bölge hem de ülke açısından büyük bir öneme sahip ulusal ve uluslararası ölçekte sosyo-ekonomik açıdan önemli merkezlerden biri olmaya aday bir şehirdir. Van ili iklimi, bitki örtüsü, coğrafi koşulları ve jeopolitik önemine karşın, ilin potansiyelini etkin şekilde kullanacak politikaların yoksunluğundan dolayı ekonomik veriler açısından istenilen yerde bulunmamaktadır. Kalkınma Bakanlığı SEGE 2011’e göre illerin sosyo- ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içinde Van, 75. sırada yer almaktadır. 2011 yılı TÜİK verilerine göre Van ili işsizlik oranı %9,8 ve

istihdam oranı %39 düzeyindedir. İstihdam edilenlerin sektörel dağılımına bakıldığında %26,1 tarım, %33,4 sanayi ve %40,5 hizmet sektörü payı bulunmaktadır.

Van ili sosyal yapısına bakıldığında az gelişmiş bölge özelliklerini görmek mümkündür. Hızlı nüfus artışının yaşandığı şehirde, ilin nüfusu 1.051.979 kişi olarak hesaplanmıştır. Bölgenin genç nüfus oranı ve göçler nedeniyle kent nüfus oranı yüksektir. Bu haliyle Van ili en fazla göç alan illerden biridir. Eğitim ve sağlık açısından önemli iyileştirmeler yaşanmasına rağmen, göçlerin de etkisiyle bu hizmetlerde kalite istenen düzeyde olmamıştır. Kültürel ve sosyal aktiviteleri gerçekleştirecek alt yapı noksanlıkları, kurumsallaşmamış yapıya sahip sivil toplum kuruluşları ve sosyal hizmetlerden yararlanan kişi sayısının yeterli düzeyde olmaması, ilin belirgin sosyal özelliklerindedir.

Van ili içinde bulunduğu TRB2 bölgesinde en az göç veren il konumundadır. Bu yoğun nüfusa karşın sosyal göstergeler açısından ilin avantajlı ve dezavantajlı olduğu alanlar bulunmaktadır. Örneğin eğitim endeksinde 77.sırada yer alması ve okuryazar oranının (%73), Türkiye ortalaması (%85,71) altında olması dezavantajlı yönleri iken, okul öncesi okullaşma oranı Türkiye ortalamasının (%29,85) üzerinde %35,35 olması avantajlı yönleridir. TRB2 bölgesi (Van, Muş, Hakkâri, Bitlis)'nde tek devlet tiyatrosu Van da bulunmaktadır. Kütüphane sayısı, tiyatro sayısı, spor kulüpleri ve spor tesis sayısı bakımından Van ili Türkiye ortalamasının altında değerlere sahiptir. Sağlık sektörü gelişmişlik sıralamasında da 73. Sırada yer almaktadır. Bu bağlamda pratisyen hekim sayısı, uzman hekim sayısı, hastane yatak sayısı gibi sağlık göstergeleri bakımında da Türkiye ortalaması altında değerlere sahiptir.

4. Literatür Taraması

Krizlerin sosyal yaşam üzerindeki etkisi konusunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Dünya Bankası 2000-2001 raporuna göre seçili ülkelere göre ekonomik krizler sağlık ve eğitim göstergeleri üzerinde etkindir. Bu rapora göre 1995 krizinde kişi başı günlük protein alım miktarı %3,8'e düşmüş, krizden sonra %1,9 oranında artmıştır. Aynı şekilde 1993 de ilköğretime kayıt oranı %2,2 iken, 1996 da %0,8'e inmiştir. 1995 Meksika krizinden sonra 1 yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranı her 100.000 çocukta 1,7'den 2,2'ye yükseldi. Yine aynı şekilde 1994'de ilköğretime kayıt oranı %0,44 iken 1995'de 0,09'a düştü. Yukarıda bir kısmı ifade edilen krizlerin sosyal yaşam üzerine etkileri konusunda yapılan sınırlı sayıda çalışma aşağıda paylaşılmıştır.

Sumarto vd. (1999) Krizlerin sosyal etkilerini Endonezya örneğinde incelemiştir. Çalışmanın üç temel bulgusu bulunmaktadır. Birincisi, kentler kırsala göre daha fazla etkilenir. İkincisi, krizlerin etkileri çok heterojendir.

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

Üçüncüsü yoksulluk düzeyi ve krizin etkilediği alanlar arasındaki bağlantı çok düşüktür. Yine çalışma daha büyük ölçekte kalitatif enstrümanların söz konusu krizlerin etkileri hakkında daha sağlıklı bilgi vereceğini ifade etmiştir.

Booth (2002), Asya krizinin sosyal etkilerini incelemiştir. Söz konusu krizin kamu sağlık harcamaları ve okul harcamalarını ciddi şekilde etkilediğini ifade etmiştir. Kriz sonrası çocuk ölüm oranlarında artışın, buna karşın okullaşma oranında bir azalmanın yaşandığını belirtmektedir. Kriz pek çok sosyal programın (gıda yardımı gibi) kötü şekilde etkilenmesine neden olmuş ve işsizlik sigortası için bütçeden ayrılacak tutar %2'den %0,6'a gerilemiştir. Kısaca yaşanan krizin bölge ülkelerine negatif sosyal etkileri olmuştur.

Kaya (2002) çalışmasında ekonomik krizin yaşam tarzı üzerindeki etkisini Isparta ili örneğinde incelemiştir. Anket çalışması yapılan çalışmada, yaşanan krizlerin aile hayatı, tüketim harcamaları, eğlence alışkanlıkları, davranış biçimleri üzerinde oldukça önemli değişimlere neden olduğunu belirlemiştir. Bu krizlerin çoğunlukla alt gelir grubunda etkili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu krizlerin aile düzeninin bozulmasına, bireylerin evlerine kapanmalarına ve toplum hayatının sürdürülmesi için gerekli ve zorunlu ihtiyaçların karşılanmasında kısıntıya gitmelerine neden olduğunu tespit etmiştir.

Koyuncu ve Şenses (2004) teorik bir değerlendirme yapmışlar ve Türkiye, Endonezya, Arjantin örneğinde konuyu incelemişler. Bu çalışmada tüm ülkelerde görülen ortak etki, sosyal yardım harcamalarında hızlı azalma şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla krizlerin sosyal yardımlar üzerinde olumsuz etkisi olduğu ifade edilmiştir.

Aytaç ve Rankin (2009) çalışmasında ekonomik krizler ve evlilik problemlerini Türkiye örneğinde incelemiştir. 2001 krizi kapsamında incelenen konuda aile stres modeli (family stress model) kapsamında konu değerlendirilmiştir. 711 bayan ve 490 erkek örnek üzerinde yapılan çalışma bulgularına göre ekonomik zorluklar evlilik problemlerinin ve dolayısıyla boşanmaların doğrudan kaynağı olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik krizlerin, bayanlarda daha fazla etkili olduğunu belirtilmiştir.

Bilge (2009) ekonomik krizlerin yoksulluk üzerine etkisini 1997 Endonezya ve 2001 Türkiye krizinden yola çıkarak incelemiştir. 2001 Türkiye krizinin 1997 Endonezya krizinden daha etkili olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi olarak insan kaynaklarına yatırım, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla yoksul kesime yönelik politikalar geliştirmesi olarak görmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun giderilmesine dönük adımların yaşanacak krizlerin sosyal etkilerini azaltacağı ifade edilmiştir.

Hossain vd. (2010) Krizlerin sosyal etkilerini beş ülke (Bangladeş, Endonezya, Kenya, Yemen, Zambia) örneğinde incelemişlerdir. 2008 sonrası yaşanan kriz öncesi bu ülkelerde yaşayan insanlar daha az stresli, daha iyimser, daha güvenli ve maddi olarak daha güvenli hissederken, kriz sonrası bu algılar

tersine dönmüştür. Krizler fakir kesim için herhangi bir tecrübe anlamı taşımamakta, sadece mevcut fakirliği alevlendiren (exacerbated) bir durum olarak görülmüştür.

Bakan vd. (2011) ekonomik krizin insan davranışları üzerine etkilerini Malatya örneğinde incelemiştir. 10 mahalle ile 500 kişi üzerine yapılan saha çalışmasında krizlerin ekonomik sorunlarla birlikte, işsizlik, şiddet, göç, intihar ve boşanmaları artırdığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle, krizin etkisinin olmadığını düşünen bireylerin; ekonomik, sağlık ve sosyal yaşantı algıları arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu ortaya konulmuştur.

Tang ve Midgley (2011) Doğu Asya'da 1997 yılında yaşanan finansal krizin sosyal etkilerini irdelemiştir. Kriz sonrası yaşanan yoksulluk, evsizlik ve diğer sosyal problemlerim çözümü konusunda sosyal kalkınma yaklaşımı geliştirilmesini benimsemiştir. Sosyal kalkınma yaklaşımı; ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olmasını ve etkilerinin tüm topluma yayılmasını hedefler. Ayrıca bu yaklaşıma göre, sosyal refah yatırım yönlü olmalı ve ekonomide beşeri sermaye miktarının artırılması gerekli olduğu ifade edilmiştir.

5. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışma ile Türkiye ekonomisinde yaşanan 1998, 2001 ve 2008 krizlerinin evlenme boşanma ve intihar üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Analizde kullanılan veriler T.C. Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik kurumlarından derlenmiştir. Analiz dönemi 1980-2012 yıllık verilerden oluşmaktadır. Analiz yöntemi olarak klasik Tobit Regresyon analizi kullanılmıştır. Modelde kriz göstergesi olarak imalat sanayi büyüme rakamları ve krizlerin etkilerini ölçmek için kukla değişkenler kullanılmıştır. Model de yer alan değişkenler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

Tablo 1: Veri Seti

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
Boşanma (B)	Boşanan Çift Sayısı	TÜİK İstatistikleri
Evlenme (E)	Evlenen Çift Sayısı	TÜİK İstatistikleri
İntihar (I)	İntihar Sayısı	TÜİK İstatistikleri
Nüfus (N)	Nüfus	TÜİK İstatistikleri
İmalat Sanayi Büyüme endeksi (Y)	İmalat Sanayi Büyüme Endeksi	TCMB İstatistikleri
1998 Yılı Krizi	Kukla Değişken	1998 yılına kadar 0 sonrası 1
2001 Yılı Krizi	Kukla Değişken	2001 yılına kadar 0 sonrası 1
2008 Yılı Krizi	Kukla Değişken	2008 yılına kadar 0 sonrası 1

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

Yukarıdaki tabloda yer alan evlenme, boşanma ve intihar değişkenleri bağımlı değişken, İmalat sanayi büyüme endeksi, 1998, 2001 ve 2008 krizleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Nüfus değişkeni bağımlı değişkenler olan evlenme, boşanma ve intihar sayılarının nüfusa oranı şeklinde kullanılmıştır.

Çalışmanın yöntemi olarak Tobit model kullanılmıştır. Probit modelinin bir uzantısı olan Tobit Model James Tobin tarafından geliştirilmiştir. Bağımlı değişkene ait bilginin sadece bazı gözlemler için söz konusu olduğu örneklem sansürlü örneklem olarak bilinir (Kılıçkapan S. Ve Karpat G., 2004: 5; Aydın, 2010: 437). Tobit model aynı zamanda sansürlü ya da kesikli regresyon modeli olarak da adlandırılır (Gujarati, 1999: 573)

Bağımlı değişkenin değişim aralığının herhangi bir şekilde sınırlandırıldığı regresyon modellerinde eğer belirli bir aralığın dışındaki gözlemler tamamen kaybediliyorsa kesikli model, ancak en azından bağımsız değişkenler gözlenebiliyorsa sansürlü model söz konusu olur (Üçdoğruk ve diğ., 2001: 14-17) Çalışmada evlenme, boşanma ve intihar sayılarının nüfusa oranı bağımlı değişken olarak alındığından söz konusu değişkenler 0 ile 1 aralığındadır. Tobit modelin algoritması aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Tobit modelinde gözlenen bir kukla değişken,

$$y_i = \begin{cases} 1, & y_i^* > 0 \text{ ise} \\ 0 & y_i^* \leq 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (1)$$

şeklinde dir. Burada $y_i^* = \beta x_i + u_i$ ($i = 1, \dots, T$) 'dir ve $y_i^* > 0$ ise y_i^* 'nin gözlendiği, $y_i^* \leq 0$ ise y_i^* 'nin gözlenemediği varsayılmaktadır. Böylece gözlenebilen y_i ,

$$y_i = \begin{cases} y_i^* = \beta x_i + u_i & y_i^* > 0 \text{ ise} \\ 0 & y_i^* \leq 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (2)$$

şeklinde ifade edilebilir. Burada, $u_i \approx IN(0, \sigma^2)$, x_i açıklayıcı değişkenlerin bir vektörü, β ise bilinmeyen parametreleri göstermektedir (Maddala, 1989: 283). y_i^* , latent değişken ve y_i ise evlenme, boşanma ve intihar sayılarının nüfusa oranlarıdır.

(2) nolu Tobit modelinde $y_i^* \leq 0$ olduğunda y_i^* üzerine bazı gözlemler sıfır değerini almaktadır. $y_i^* = \beta x_i + u_i$ modelinde negatif ya da sıfır değerini alan y_i gözlemleri ihmal edildiğinde, $u_i > -\beta x_i$ için gözlemlerin modele katılması ile u_i hata terimi sıfır ortalamaya sahip olamaz. Bu nedenle u_i ,

ortalaması sıfırdan farklı bir truncated (kesik) normal dağılıma sahiptir (Maddala, 1989; 283).

Veriler belirli bir limitin altında ya da üstünde sınırlandırıldığında örneklem verilerine uygulanan dağılım sürekli ve süreksiz dağılımların bir karması olur. Bağımlı değişken kesikli hale getirildiğinde belirli bir aralıktaki değerler tamamen tek bir değere dönüştürülmüş olur (Kılıçkapan S. Ve Karpat G., 2004: 5; Üçdoğruk ve diğ., 2001:14-17).

Tobit Modelinin tahmininde ise genellikle Maksimum Olabilirlik (MO) yöntemi kullanılmaktadır.

$$f(t) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{t^2}{2}\right)$$

$f(t)$, standart normal dağılımın yoğunluk fonksiyonunu göstermekte ve

$$= \int_{-\infty}^z f(t)dt$$

$F_{(z)}$ standart normal dağılımın birikimli dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Tobit Modeli için olabilirlik fonksiyonu (L) ;

$$L = \prod_{y_i > 0} \frac{1}{\sigma} f\left(\frac{y_i - \beta x_i}{\sigma}\right) \prod_{y_i \leq 0} F\left(-\frac{\beta x_i}{\sigma}\right)$$

şeklinde yazılabilir. Olabilirlik fonksiyonu (L), β ve σ 'ya göre maksimize edildiğinde bu parametrelere ait maksimum olabilirlik (MO) tahminleri aşağıdaki gibi elde edilir (Kılıçkapan S. Ve Karpat G., 2004: 7).

$$L = \prod_{y_i=0} (1 - F_i) \prod_{y_i \geq 0} \frac{1}{(2\pi\sigma^2)^{1/2}} \times \exp\left[-\frac{1}{2\sigma^2}(y_i - \beta x_i)^2\right] \quad (3)$$

$$F_{(z)} = \int_{-\infty}^{\beta x_i/\sigma} \frac{1}{(2\pi)^{1/2}} e^{-t^2/2} dt$$

Tobit Modeller için hata terimlerinin normal dağıldığı ya da genel olarak parametrik biçimi belli olan dağılım fonksiyonuna sahip olduğu bilindiğinde maksimum olabilirlik ve diğer olabilirlik bazlı süreçler tutarlı ve asimptotik olarak normal dağılımlı tahmin ediciler verir. Bununla birlikte, olabilirlik

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

fonksiyonunun varsayılan parametrik biçimi yanlış belirlendiğinde tahmin ediciler tutarsız olur.

6. Ekonometrik Bulgular

Türkiye’de yaşanan ve Türkiye ekonomisini etkileyen ekonomik krizlerin Van ili özelinde evlenme boşanma ve intihar değişkenleri üzerindeki etkisi Tobit regresyon analizi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi ekonomik krizlerin seçilmiş sosyal yaşam göstergeleri (evlenme, boşanma ve intihar) üzerinde etkili olduğudur. Bu hipotez Tobit model 1980-2012 yıllarını kapsayacak şekilde Van ili özelinde test edildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 2: Van İlinde Ekonomik Krizlerin Evlenme Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Z-İstatistik	Olasılık
GSMH	3.42E-10	1.388083	0.1651
DOKSANSEKİZ	2.93E-05	2.702306	0.0069
İKİBİNBİR	4.32E-05	3.740004	0.0002
İKİBİNSEKİZ	-1.86E-05	-1.731995	0.0833
C	3.41E-05	2.760203	0.0058
Log Likelihood	319.211		
Gözlem Sayısı	33		

Ekonomik krizlerin evlenme üzerindeki etkileri incelendiğinde 1998 ve 2001 krizlerinin evlenme ihtimalini artırırken, 2008 krizinin evlenme üzerinde negatif bir etki yarattığı görülmektedir. 2008 krizinin evlenme üzerindeki olumsuz etkisi teorik beklentiye uygun sonuç verirken, 1998 ve 2001 krizlerinin evlenme üzerinde olumlu etki yarattığı görülmektedir. Bu durum Van ilinde evlenmelerin ekonomik güçlükleri aşmak için ailelerin birleşme eğilimlerini arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Geleneksel toplum anlayışında böyle bir sonucun ortaya çıkması mümkündür.

Tablo 3: Van İlinde Ekonomik Krizlerin Boşanma Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Z-İstatistik	Olasılık
GSMH	2.73E-12	0.673339	0.5007
DOKSANSEKİZ	2.11E-07	1.184438	0.2362
İKİBİNBİR	1.16E-06	6.089969	0
İKİBİNSEKİZ	1.23E-06	6.955572	0
C	3.49E-07	1.717618	0.0859
Log Likelihood	454.74		
Gözlem Sayısı	33		

Krizlerin boşanma üzerindeki etkileri incelendiğinde ise 2001 ve 2008 krizlerinin boşanma düzeylerini arttırdığı görülmektedir. Teorik beklentiye uygun olan bu sonuçlar, ekonomik nedenlerle aile içi geçimsizliklerin arttığını göstermektedir.

Tablo 4: Van İlinde Ekonomik Krizlerin İntihar Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayı	Z-İstatistik	Olasılık
GSMH	6.30E-12	2.367645	0.0179
DOKSANSEKİZ	2.65E-07	2.260572	0.0238
İKİBİNBİR	1.49E-07	1.197798	0.231
İKİBİNSEKİZ	-4.14E-07	-3.573155	0.0004
C	-1.27E-07	-0.953963	0.3401
Log Likelihood	468.623		
Gözlem Sayısı	33		

Krizlerin intihar üzerindeki etkileri incelendiğinde 1998 krizinin intihar sayılarını arttırdığı, 2008 krizinin intihar sayılarını azalttığı görülmektedir. 2008 krizinin intihar üzerindeki azaltıcı etkisini azalmasının nedenleri ayrı bir çalışma gerektirebileceği düşünölmekle birlikte, 23 Ekimde yaşanan Van depreminin de etkili olabileceği düşünölmektedir.

7. Sonuç

Ekonomik krizler gerek finansal açıdan gerekse reel ekonomi açısından birçok makroekonomik değişkeni etkilemektedir. Buna karşılık ekonomik krizlerin ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal yaşam üzerinde de etkili olduğu yapılan analiz çerçevesinde anlaşılmaktadır. Genel olarak 2008 küresel krizi Van ilinde evlenme sayılarını azaltırken 1998 ve 2001 krizlerinin evlenme üzerinde olumlu bir etki yarattığı görölmüştür. Bu sonucun geleneksel toplum anlayışının bir sonucu olarak ailelerin ekonomik dar boğazların aşılmasında evlenmeyi bir araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Ekonomik krizlerin boşanma ve intihar üzerindeki etkileri ise teorik beklentiye uygun olarak pozitifdir. Ancak 2008 krizinin intihar üzerinde negatif bir etki yarattığı görölmektedir.

Elde edilen analiz sonuçları çerçevesinde ekonomik krizlerin sosyal yaşam üzerinde etkilerinin olduğu yönündeki hipotez kısmen doğrulanmıştır. Ayrıca bu çalışma ekonomik krize yönelik politikalar ve uygulamalar oluşturulurken yalnız kriz sonrasına yönelik değil; krizin etkilerini hafifletmesi ve yıkıcı etkilerinin şiddetini azaltması yönünden kriz öncesine yönelik politikaların oluşturulması gerekliliği açısından önemli sonuçlar üretmiştir.

Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği

8. Kaynakça

- Aydın, Ü. (2010). *Finans Endüstrisinde Karşılaştırmalı Organizasyonel Etkinlik: Türkiye Örneği*. DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Aytaç, I. and Rankin, B. (2009). Economic Crisis And Marital Problems in Turkey: Testing The Family Stress Model. *Journal of Marriage And Family*, 71, 756-767.
- Bilge, O. (2009). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Booth, A. (1999). The Social Impact Of Asian Crisis: What Do We Know Two Years On ?. *Asian Pasific Economic Literatüre*. 13 (2), 16-29.
- Budak, F. (2012). Ekonomik Krizin Psikolojik Etkileri. Erişim Tarihi:12.12.2013 <http://www.tpdf.org/Ekonomik-Krizin-Psikolojik-Etkileri.Html>
- Eğilmez M. (2009). *Küresel Finans Krizi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ekinci, N. (2001). 1992'den 2001'e Ekonomik Kriz. *Görüş Dergisi*, Sayı 15.
- Glick, R. and M. Hutchison, (2001). Currency Crises. *Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper*. No: 2011-22.
- Gujarati, Damodar N. (1999). *Temel Ekonometri* (Çev:Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Hossain, N., Fillaili, R., Lubaale, G., Mulumbi, M., Rashid, M. ve Tadros, M. (2010). The Social Impacts of Crisis Finding From Community-Level Research in Five Developing Countries. *SMERU Institute*.
- Kaya, K. (2002). Ekonomik Krizin Yaşama Tarzı Üzerindeki Etkileri (Isparta Örneği). *SDÜ İİBF Dergisi*, 7 (2), 207-226.
- Kazgan, G. (2002). 1990 Sonrası Yıllarda Türkiye'de Krizler Ve İşsizlik: Çalışanlar Ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından Bir İrdeleme. Erişim Tarihi: 10.12.2013. http://Kazgan.Bilgi.Edu.Tr/Docs/1990_Sonrasi_Yillarda_Turkiye.Doc
- Kılıçkaplan, S. ve Karpat G. (2004). Türkiye Hayat Sigortası Sektöründe Etkinliğin İncelenmesi. *DEÜ İİBF Dergisi*, 19 (1).
- Koyuncu, M. Ve Şenses, F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. *ERC Working Papers in Economics*, No:04/13.
- Maddala, G. S. (1989). *Introduction to Econometrics*, New York: Macmillan Publishing Company.
- Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler Ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Üçdoğruk, Ş., Akın F. Ve Emeç, H. (2001). Türkiye Hanehalkı Eđence Kùltür Harcamalarında Tobit Modelin Kullanımı. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (3), 13-26.
- Sumarto, S. and Wetterberg, A. (1999). *The Social Impact Of The Crisis In Indonesia: Results From A Nationwide Kecamatan Survey*. East Asian Environment And Social Development Unit, Worldbank.
- Tang, K.L. and Midgley, J. (2011). Social Policy After The East Asian Financial Crisis: Forging a Normative Basis For Welfare. *Journal Of Comparative Asian Development*, 1 (2), P.301-308.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2011). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırması*. Erişim Tarihi:25.12.213. <http://www.dpt.gov.tr/Docobjects/View/15310/Sege-2011.Pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Van 2012*. Ankara.